

Politisoiva ja epäpolitisoiva patriotismin retoriikka 1860-luvun Ruotsin valtiopäiväreformikeskustelussa¹

JUSSI KURUNMÄKI

ABSTRACT
“Patriotism” as a
political concept in
Sweden in the 1860s

“Patriotism” was a contested concept during the debate on Parliamentary reform in Sweden in the 1860s. The meaning of the concept gained different kinds of interpretations, but at the same time the concept was a sort of common rhetorical agreement in political discourse. It became important for political actors to be able to speak from the patriotic position. For those who supported reform “patriotism” was connected to “public opinion” and “time” and it was used in a future-oriented manner. Instead, for those who supported estate-based representation the concept was linked with honour, responsibilities and loyalty towards the country and the King. They complained about the “current use of language” and they were not sufficiently capable of using the rhetoric of “patriotism”, “public opinion” and “time”.

The conceptual history of “patriotism” shows that the concept has contained both political and apolitical elements. In republican political thought a patriot has traditionally been a political citizen who has duties towards the self-governing polity. On the other hand, a patriot has often been loyal to whatever political order. This attitude has been based on the assumption of common origins and shared experiences of the members of a “fatherland”. In the Swedish debates in the 1860s both elements of “patriotism” were involved. The radical national liberal political actors had a somewhat political interpretation of “patriotism” including some republican undertones, but nevertheless they mainly used the rhetoric of patriotism in a way that referred to the togetherness of the members of the Swedish nation. This rhetoric of togetherness was a basis for the rhetoric of obligation. A patriot citizen was more or less an apolitical member of the community who was well rooted in society. This apolitical aspect of “patriotism” served to limit the political potential of Parliamentary reform. While the principle of an individual political citizen broke through the organic understanding of political community remained virtually unchanged.

“Patriotismin” nimissä esiintyminen ja vetoaminen vastustajien patriotismiin on usein ollut eräs suurten poliittisten kamppailujen tunnus-

piirteistä. Patriotismi mielletään tavallisesti niin positiivisesti latautuneeksi käsitteeksi, että sen asymmetrinen vastakäsite (vrt. Koselleck 1979, 212) on negatio: ei-patriootti, epäisänmaallinen tai egoisti. Siksi patriotismi osoittautuu usein hyvin politisoituneeksi käsitteeksi, vaikka pyrkimyksenä olisikin yhteenkuuluvuuden osoittaminen. Ruotsalainen tietosanakirja *Nor-*

¹ Artikkelin perustuu valtio-opin lisensiaattitutkimukseen *Patriotismi poliittisena käsitteenä Ruotsissa 1860-luvulla. Käsitys isänmaallisuudesta valtiopäiväreformikeskustelun valossa*. Jyväskylän yliopisto 1996.

disk Familjebok ilmaisi asian vuonna 1888 näin:

”I de politiska striderna har ej sällan ett parti tilllegnat sig namnet patrioter, dermed antydande sig såsom det egentligen fosterländska.” (Nordisk Familjebok 1888, 889).

Ruotsissa vuoden 1866 valtiopäiväreformiin liittyneen keskustelun yhteydessä patriotismi esiintyi myös yleisesti hyväksyttynä argumentoinnin ”esisopimuksena” (vrt. Summa 1996, 70), jonka valtaaminen omaan käyttöön oli tarpeellista. Sen nimissä vaadittiin poliittisen osalistumisen laajentamista, mutta patriotismiretoriikalla myös rajoitettiin politikointimahdollisuuksia luomalla velvoittavaa yhteisyyttä. Reformistit liittivät patriotismin ”yleiseen mielipiteeseen” ja ”aikaan”, ja käsite viittasi sekä menneisyyteen että tulevaisuuteen. Säätykunniaan ja esivaltauskollisuuteen nojannut reformia vastustaneiden patriotismi oli vallinneessa poliittisessa diskurssissa alakynnessä. Yhä useampi reformia epäillyt päätyi lopulta ”uhrautumaan isänmaan alttarilla” ja taipumaan säätyvaltiopäivien muuttamiseen kaksikamariseksi.

Poliittiseen reformiin (tai reformipyrkimykseen) liittyneen keskustelun tutkiminen avainkäsitteen tai useampien avainkäsitteiden kautta antaa mahdollisuuksia käsitteen parempaan ymmärtämiseen ja reformiin usein liitetyn finalistisen tulkin kyseenalaistamiseen. Reformi näyttäytyy tällaisessa historiallisen tilanteen retorisessa analyysissä ainakin potentiaalisesti useita poliittisia mahdollisuuksia sisältäväksi kamppailutilanteeksi. Näin on mahdollista ylittää usein niin vääjäämätön edistyskertomus ja nähdä esimerkiksi demokratisoituminen käsitteellisten kamppailujen ja muutosten sekä uusien tulkintahorisonttien valossa. (ks. esim. Steinmetz 1993).

Kun tutkitaan historialliseen tilanteeseen liittyntä retoriikkaa, on pyrittävä ymmärtämään ajankohdan historiallista kontekstia ja poliittista kieltä, jotta olisi mahdollista ymmärtää tekstien tai lausumien merkitys aikalaisilla (vrt. Pocock 1971, 25). Lisäksi voidaan pyrkiä ymmärtämään, minkälaisen teon historiallinen toimija tekstillään suoritti. Skinnerin J.L. Austinin puheaktiteoriaa soveltanein termein sanottuna kysymys on tekstin lokuutiomerkituksen lisäksi sen illokuutiomerkituksen tavoittamisesta. Kysymys on tekstin ’pointin’ ymmärtämisestä (ks.

Skinner 1988a, 87). On siis pyrittävä tulkitsemaan, mitä patriotismilla kulloinkin tarkoitettiin ja minkälaisina retorisina ”siirtoina” sitä käytettiin (vrt. Skinner 1988c, 274).

Jos pyritään Skinnerin ns. anakronismiteesin mukaisesti tavoittelemaan tutkittavan kohteen ajattelu- ja näkemystapaa, on pyrittävä saamaan esiin ne käsitteet, joita sillä oli käytettävissään (ks. Skinner 1988c, 252). Tällainen skinneriläinen näkemys voidaan yhdistää saksalaiseen *Begriffsgeschichten*, joka on tunnettu varsinkin Reinhart Koselleckin kirjoituksista. Käsitehistoriallinen lähtökohta tarkoittaa sen hyväksymistä, että käsitteet ovat historiallisia ja monimerkityksisiä, aina vähintään potentiaalisesti kiistanalaisia (ks. esim. Koselleck 1972, XXII; Koselleck 1979, 120). Käsitteiden merkitys muuttuu, kun niitä käytetään. Käsitteiden muuttuneet merkitykset puolestaan ovat potentiaalisesti taustalla muuttamassa poliittisia käytäntöjä, avaamassa uusia horisontteja poliittiselle toiminnalle. (ks. esim. Ball 1988, X; Farr 1989, 26-32). Historiallinen muutos ei siis ole redusoitavissa persoonattomien rakenteiden tai diskurssien aikaansaannokseksi, vaan mukana on aina aktiivisia toimijoita (vrt. Baker 1990, 6).

”Patriotismin” käsitehistoriaa on tunnettava, jotta tutkimuskohteen toimijoille mahdollisista tulkinnoista voisi olla selvillä. Näin syntyy myös mahdollisuus liittää tutkimuskohteen keskustelu sellaisiin poliittisen ajattelun yhteyksiin, joista itse toimijat eivät välttämättä olleet tietoisia. Käsitteelliset muutokset eivät siten ole yksittäisten toimijoiden kontrolloimia. Kuitenkin varsinkin poliittisten konfliktien ja murrosvaiheiden yhteydessä toimijat tulevat usein tietoisiksi käsitevalintojensa merkityksestä (ks. Richter 1986, 618-619; Richter 1995, 10, 47).

Tällainen sensitiivinen suhtautuminen patriotismin käsitteeseen oli selvää ruotsalaisessa 1860-luvun valtiopäiväreformikeskustelussa. Käsite haluttiin omia. Esimerkiksi reformia kannattamaan perustettu, lähinnä talonpojille suunnattu *Politisk Tidskrift för Sveriges Allmoges* tuomitsi vastustajien patriotismiretoriikan osoittaen samalla patriotismin kiistanalaisuuden:

”Vi tillstå, att den fosterlandskärlek är för oss alldeles oförklarlig, som hyser en dylik

benägenhet att - såsom ordspråk lyder - *nedsmutsa sitt eget bo*. Hvad kan vinnas derigenom, icke blir det någon ära för svenska nationen...” (Politisk Tidskrift 1861, 38).

Runsas patriotismiretoriikka ei merkinnyt konsensuskautta ruotsalaisessa politiikassa 1860-luvulla, vaikka sen suuntainenkin tulkinta on esitetty (ks. Jansson 1985, 242-243). “Patriotismi” oli merkitykseltään kiistanalainen käsite ja ennen kaikkea sen ”omistusoikeudesta” käytiin kamppailua.

Poliittisen kulttuurin murros

Ministeri Louis De Geerin johdolla annettu hallituksen esitys uudeksi valtiopäiväjärjestykseksi² ratkesi aateliston kannan perusteella, sillä kaikkien säätyjen tuli olla ehdotuksen takana. Porvaristo ja talonpojat tukivat sitä ja papisto oli päättänyt odottaa aatelin päätöstä. Ritarihuone päättyi joulukuun seitsemäntenä päivänä 1865 äänin 361-294 reformiesityksen puolelle.

Äänestyspäivän kysymys kuului: onko aateli valmis lakkauttamaan itsensä ja samalla muut säädyt poliittisina säätyinä, kansaa edustavina korporaatioina? Reformiesitystä vastustaneiden aateliedustajien ongelmana oli ristiriita kahdenlaisen patriotismin välillä: lojaalisuudesta esivaltaa kohtaan kummunneen patriotismin ja toisaalta säätykunniaan liittyneen patriotismin välille oli syntynyt ristiriita, kun he asettuivat kuninkaan nimissä annettua esitystä vastaan. Reformimielisten tavoite oli puolestaan säätyvaltiopäivien korvaaminen kaksikamarisella edustuslaitoksella, joka valittaisiin yhtäläisellä mutta sensuksella rajoitetulla äänioikeudel-

² Usein kunnian reformista on saanut ”liberaaliksi osoittautunut” oikeusministeri De Geer, jonka johdolla ehdotus annettiin tammikuun 14. päivänä 1863. Valtiopäiväreformin kohtalosta käyty kamppailu oli jälkikäteisarvioiden mukaan epätasainen. Kuitenkin aateli sääty pystyi halutessaan kaatamaan esityksen eikä kuninkaan kannasta ollut varmuutta kuin juuri ennen ratkaisevaa äänestystä. Aatelisäädyn konservatiivisin leiri oli aloittanut sanomalehti *Wäktarenin* välityksellä voimakkaan kampanjan ehdotusta vastaan ja käsitys, että aateli kaataisi esityksen oli melko yleinen (ks. Ekman 1966, 384). Skandinavistinen lehdistö teki kuninkaasta reformin ystävän ja kansankuninkaan. Perinteinen ruotsalainen käsitys kuninkaan ja kansan koalitiosta omia etujaan ajavia säätyjä vastaan oli tässä tarkoituksessa mitä sopivin viittauskohta.

la. Heille reformi oli patrioottinen kysymys tulevaisuudesta.

Aatelin päätöstä odotettiin jännittyneesti. Kansanaseistuksen puolesta toimineet, mutta käytännössä valtiopäiväreformia ajamaan syntyneet tarkka-ampujakaartit olivat herättäneet epäluuloja aseellisen kumouksen mahdollisuudesta, jos reformiesitys kaatuisi. Reformin läpimeno ei kuitenkaan ollut aikalaisille erityisen iso muutos. Pikemminkin siitä muodostui radikaaleille pettymys, kun reformi osoittautui juuri niin säilyttäväksi kuin sen radikaaleimmat vastustajat olivat otaksuneetkin. Kun aikaisemmin valtiopäivien koostumukseen pystyi vaikuttamaan noin 5-6 prosenttia kansasta, oli suhde suunnilleen sama myös kaksikamaristen valtiopäivien aloittaessa. Sen sijaan edustuslaitoksen koostumus muuttui. Hallitsevaan asemaan tulivat nyt talonpojat, kun säätyrajojen sijasta edustajien valinnan kriteeriksi tuli varallisuus. Molemmat kamarit valittiin yleisillä vaaleilla. Toisen kamarin vaalissa äänioikeus oli yhtäläinen, mutta rajattu korkean tulo- ja varallisuusrajan turvin. Äänioikeus koski tietyt vain miehiä. Ensimmäisen kamarin valitsivat vuonna 1862 perustetut maakäräjät ja suurempien kaupunkien kaupunginvaltuutetut veroista riippuvan äänioikeuden mukaan. Vaalikelpoisia olivat vain erittäin varakkaat.³

Reformin poliittinen merkitys on kuitenkin suurempi kuin miltä se suurimmalle osalle ai-

³ Toisen kamarin vaaleissa noin 20 prosentilla miehistä oli äänioikeus. Ensimmäisissä vaaleissa 190 paikasta talonpojat saivat 98. Ensimmäiseen kamariin oli varallisuutensa ansiosta mahdollisuus noin 6000 miehellä. Ensimmäisestä kamarista tuli leimallisesti virkamiehistön ja vanhan aristokratian sekä vauraimpien porvari hallitseva (ks. esim. Stråth 1988, 40). Reformiesitystä vastustettiin pääpiirteissään kahdella eri tavalla. Jyrkimmin suhtautuneet pitäytyivät säätyedustuksen vaatimuksessa. Säilyttäviä kompromisseja kehitettiin luokkavaaliperiaatteen soveltamisella siten, että alempia kansankeroksia otettaisiin mukaan edustuksen pariin liittämällä heidät olemassa olevien säätyjen edustuksen piiriin. Yleinen kompromissiversio oli vuosittaisten valtiopäivien kannattaminen, mutta säätyedustuksesta kiinnipitäen (ks. Ekman 1966, 20). De Geerin ehdotus pyrki olemaan kompromissi, jossa yhdistyi liberaalien vaatimus henkilöperiaatteesta ja toisaalta konservatiivinen vaatimus ”karaktäärierosta” kamarien välillä.

kalaisista näyttäytyi. Korporatiivinen edustusperiaate korvautui ainakin periaatteessa poliittiseen yksilöön perustuvalla edustuksella. Yksilö politisoitui (vrt. Steinmetz 1993, 366).

Reformin jälkeen jouduttiin hakemaan uusia asemia ja uusia nimiä omalle poliittiselle positiolle. Radikaaliliberaalit erottautuivat reformia ajaneesta laajasta “liberaalien”⁴ leiristä “nyliberaaleiksi” ja nimittivät entisiä liberaaleja “gammal-liberaaleiksi”. Tämä uudelleenjako oli taustalla syksyllä 1866 perustetussa *Nyliberala sällskapetissa*, tai *Nyliberala partietissa* kuten sitä pian kutsuttiin. Sen poliittista ohjelmaa linjasi nuori sanomalehtimies, myöhemmin pitkäaikainen valtiopäiväedustaja Adolf Hedin pamfletissaan *Hvad folket väntar af den nya representationen. Femton bref från en demokrat till svenska riksdagens medlemmar* (1867) (ks. Hedin 1904, 1-57). Patriotismiretoriikka oli tässä erottautumisessa käytössä eikä vanhaan reformirintamaan kuulumisen merkinnyt enää automaattisesti patrioottisuutta. Patriotismi merkitsi pidemmälle meneviä poliittisia uudistuksia ja väärää patriotismia oli nyt “gammal-liberaalien” materialismi (Hedin 1904, 45, 49).

Ruotsin poliittista historiaa 1800-luvun puolenvälin molemmin puolin voidaan luonnehtia liberaalin korkeasuhdanteen aikakaudeksi (ks. esim. Stråth 1988, 24-29). Sitä on kutsuttu myös yhdistysperiaatteen ajaksi ja usein tulkittu ns. porvarillisen julkisuuden nousun näkökulmasta (ks. esim. Jansson 1985; Johannesson ym. 1987). Lars Petterson on nimittänyt vuoden 1809 uuden hallitusmuodon ja vuoden 1866 valtiopäiväreformin välistä aikaa ruotsalaiseksi *Sattelzeitiksi*. Koselleckilta lainattu termi tarkoittaa sitä, että tuona aikana poliittiset käsitteet saivat uusia merkityksiä ja useat modernit

poliittiset käsitteet syntyivät. Nämä käsitteet viittasivat aikaisempaa selvemmin tulevaisuuteen. (Petterson 1993, 12-13).

Poliittinen keskustelu levisi 1830-luvulta lähtien Ruotsissa merkittävällä tavalla laajempiin kansalaispiireihin ja tuli aikaisempaa julkisemmaksi. Liberalismin nimissä esiintyneet sanomalehdet ja lukuisat yleishyödylliset yhdistykset alkoivat murtaa korporatiivista säätyihin perustunutta poliittista kulttuuria. Kysymys oli ennen kaikkea periaatteen muuttumisesta, ei välttämättä poliittisen eliitin huomattavasta laajentumisesta. Uuden poliittisen julkisuuden myötä syntyi aikaisempaa selvempi pyrkimys esiintyä “kansan”, “kansakunnan” tai “isänmaan” nimissä. Tässä pyrkimyksessä avainkäsite oli “yleinen mielipide”.

Merkittävä piirre oli liberalismiin liittyminen kansallisuusaatteeseen. Tämän yhdistelmän pohjoismainen versio oli skandinavismi. Atomistiseen tai individualistiseen klassiseen liberalismiin doktriiniin ei liberalismi tukeutunut (vrt. Nilsson 1988, 17). Yksilöstä puhuttiin tässä yhdistelmässä useimmiten osana kokonaisuutta, joko vapaasti muodostettavaa yhdistystä tai usein orgaanisilla metaforilla kuvattua kansakuntaa. Radikaalikaan kansallinen liberalismi ei merkinnyt sovinnaisen järjestysajattelun murtamista. Vapaat yhdistykset toteuttivat humanisuuden vaatimuksia sivistämällä rahvasta ja työväkeä sekä opettamalla massoja auttamaan itse itseään. Itseapuyhdistykset olivat aikakauden liberaaleille avain sosiaalisen ongelman ratkaisemiseen.

Pitkälle 1800-luvun loppupuolelle “liberalismin” kiistaton vastapuoli oli “konservatismi”.⁵ Ruotsalaisen konservatismiin tärkein taustavai-

⁴ Poliittisena käsitteenä ja suuntaa sekä puoluetta ilmaisevana iskusanana “liberalismi” on peräisin 1800-luvun alusta. Eurooppalaiseen puoluenimistöön “liberaali” tuli Espanjasta, jossa konstitutionalistit nimesivät itsensä liberaaleiksi. Jako “liberaaleihin” ja “konservatiiveihin” vakiintui eurooppalaisessa poliittisessä kielenkäytössä Englannin vuoden 1832 parlamenttireformin jälkeen. (ks. Vierhaus 1982b, 751-752, 776-778). Ruotsissa “liberal” oli jo vuoden 1809 murroksen yhteydessä tullut käyttöön poliittista ryhmittymää ilmaisemaan. Se liitettiin “vuoden 1809 miehiin”. (ks. Thomson 1926, 169-174).

⁵ “Konservatiivi” ja “konservatismi” olivat neologismeja, jotka syntyivät vastakäsitteiksi “liberalismille”, “demokratialle” ja “radikalismille”. Niitä käytettiin epätarkasti ja yleisesti. “Konservatismiin” nimissä ei pitkälle 1800-lukua haluttu esiintyä, mikä korostaa käsitteen vastakasitepiirrettä. (ks. Vierhaus 1982a, 531, 541, 562-564). Heckscherin tulkinta käsitteen ruotsalaisen käytön leviämisestä tukee tällaista näkemystä. Liberalismi nojautui vanhempiin poliittisiin aatteisiin, kun taas konservatismi oli uusi tulokas. Se merkitsi myös, että konservatiivit eivät esiintyneet “avoimin lyhdyin” (“med öppet visir”), vaan “todellisen” liberalismiin nimissä. (ks. Heckscher 1939, 88-89, 242-245).

kuttaja oli virkamiesten filosofiksi nimetty Cristoffer Jacob Boström (1797-1866), joka myös osallistui reformiesityksen vastaiseen debattiin kirjoituksellaan *Äro rikets ständer berättigade att för svenska folket besluta och fastställa det nu hvilande så kallade representationsförslaget?* (1865). Boströmin pääargumentti tässä kirjoituksessa oli, että säädöt eivät voi orgaanisina kokonaisuuksina lakkauttaa itse itseään. Säädyn edustaja edustaa säätyään, ei omaa tahtoaan. Järkevää kokonaisuutta ei voi purkaa muuten kuin toimimalla ”järkeä” vastaan. Tässä nähdään eräs suljetun orgaanisen systeemin puolustuksen ydinajatus. Boström ei pyrikään argumentoimaan De Geerin esityksen ”tekniisiä” piirteitä vastaan. Hän ei myöskään käytä patriotismiretoriikkaa, vaikka hänen roolinsa yliopistoauktoriteettina oli konservatiivisen virkamies- ja säätypatriotismin taustalla.

Liberaalin korkeasuhdanteen aikaisesta poliittisesta julkisuudesta on olemassa karkeasti jaoteltuna kaksi erilaista tulkintaa. Toinen korostaa konsensusta ja toinen kilpailua julkisuudessa ja julkisuudesta. Kilpailutulkinta painottaa, aivan oikein, uuden poliittisen kulttuurin ja virkamieseliitin vastakohtaisuutta.⁶ Alemmat kansankerrokset oli pääsääntöisesti suljettu ulos poliittisen julkisuuden näyttämöltä. Sinne oli pääsy radikaalin keskiluokan välityksellä. Selvää on, että myös konservatiivinen lehdistö pyrki vetoamaan työväkeen patriarkalismin hengessä.

Patrioottinen ”mielipide” ja ”aika”

”Yleisestä mielipiteestä” oli 1800-luvun edetessä tullut poliittinen tekijä, jota ei enää 1860-luvun ruotsalaisessakaan keskustelussa voinut sivuuttaa. Siitä oli tullut eräänlainen ”persoonaton agentti” (vrt. Steinmetz 1993, 291), jonka muodostumisperiaatteesta ja käyttöoikeudesta kiisteltiin. Reformia kannattaneet radikaalit, liberaalit ja muut maltilliset reformistit esiintyivät itsevarmasti ”mielipide” tukenaan, kun taas

⁶ Merkittävä ruotsalaisen poliittisen julkisuuden piirre oli se, että yliopistojen akateeminen diskussio oli erossa uudesta poliittisesta julkisuudesta toisin kuin esimerkiksi Suomessa. (ks. Liedman 1995, 44; Lindberg 1981, 137; Klinge 1975, 84-102)

muutosta vastustaneilla oli vaikeuksia omia ”mielipidettä” tehokkaaseen käyttöön. Samalla reformin vastustajat jäivät alakynteen patriotismiretoriikan käytössä, sillä ”yleisen mielipiteen” nimissä esiintyminen loi etulyöntiaseman ”isänmaan” nimissä esiintymiselle. Reformia ajanut *Politisk Tidskrift* yhdisti käsitteet mm. näin:

”Men dessa inkarnerade ståndsledamöter, hvarpå stödja de då sitt motstånd? Då de sjelfva obestridligt utgöra en ringa minoritet af nationen, kunna de omöjligt bygga sitt motstånd på den allmänna opinionen, ty *denna* har långt för detta gått stånden förbi och tagit en allmännare, mera fosterländsk riktning.” (*Politisk Tidskrift* 1862, 127).

”Yleinen mielipide” oli tapa puhua kansan nimissä. ”Allmän opinion” oli valtiopäiväreformin tukena muutosta ja liikettä kuvaavana mahdollisena voimana. Samalla ”patriotismin” käyttäminen tulevaisuuteen suuntautuneena liikekäsitteenä tulee selvästi ilmi (vrt. Koselleck 1979, 364-374; Koselleck 1992, 150-151)⁷. ”Mielipiteellä” oli ”isänmaallinen suunta” ja se oli edessä eikä takanapäin. Se oli ”aikaan” ja ”edistykseen” sidottu, ja lähtökohdaltaan ”patriootin” puolella. Se ei merkinnyt *Politisk Tidskriftin* mukaan ”päivän tuulten haistelua”, kuten konservatiivit usein väittivät, vaan eksplisiittisesti ”yleistahtoa”, joka johtaa ”kansan vapauteen” (*Politisk Tidskrift* 1863, 292-293).⁸

⁷ Koselleck pitää ”patriotismia jopa ensimmäisenä modernina liikekäsitteenä (Koselleck 1992, 150-151). Termi ”liikekäsite” liittyy Koselleckin teesiin poliittisten käsitteiden murroskaudesta, jota hän kutsuu nimellä *Sattelzeit*, ja jonka hän saksalaisella kielialueella sijoittaa ajalle noin vuodesta 1750 noin vuoteen 1850. Tuona aikana monet poliittiset käsitteet saivat modernin merkityksensä. Lisäksi syntyi runsaasti uusia käsitteitä, neologismeja. Monista keskeisistä käsitteistä tuli tulevaisuuteen suuntautuneita liikekäsitteitä. (ks. Koselleck 1972; Koselleck 1979, 113, 355-374).

⁸ ”Patriotismin” sitominen ”yleiseen” tai ”julkiseen mielipiteeseen” oli tapahtunut jo Walpolen ja Bolingbroken polemiikissa Englannissa 1720-1730-luvuilla (ks. Skinner 1974). ”Julkinen mielipide” oli pikemminkin poliittinen kuin sosiaalinen konstruktio (vrt. Baker 1990, 172, 185-190) ja Ranskan vallankumouksen jälkeen ”julkisen mielipiteen” politisointi oli tullut ilmeiseksi. Rationalistien totuusnäkemyksestä poiketen käsite nähtiin myös kontrolloimattoman poliittisen kamppailun kohteena (ks. Hölscher 1978, 452-453).

Valtiopäiväreformia vastustaneet eivät tyytyneet *Politisk Tidskriftin* kaltaiseen “yleisen mielipiteen” käyttöön. Valtion ja kirkon äänenkannattajaksi ilmoittautunut sanomalehti *Wäktaren* kirjoittautui “isänmaallisessa asiassa” järkipärisen keskustelun kannattajaksi (Wäktaren 21.1.1864) ja käytti pitkälti samaa retoriikkaa kuin liberaalissa diskurssissa oli tapana. Siinä kriittisen keskustelun kautta syntyvä “yleinen mielipide” oli idealisoitu. Erona oli kysymys siitä, keillä oli mahdollisuus muodostaa “mielipidettä”. Konservatiivinen tulkinta perustui tietoon ja itsenäiseen arviointiin. Oman position aktori oli “ett upplyst och fritt folk”, jonka tuli tehdä hyvä päätös. (Wäktaren 21.1.1864). Veto-omusadressit eivät ilmaisseet “yleistä mielipidettä”, sillä lehden mukaan “nimet pitäisi punnita laskemisen sijasta” (Wäktaren 20.10.1864).

Wäktaren halusi eräänlaisen sensuksen “mielipiteelle”, kun taas maltillisille reformisteille riitti äänioikeuden sensus. “Mielipiteestä” ei tarvinnut olla huolissaan, sillä se oli retorisesti hallinnassa. Usein *Wäktaren* pyrki torjumaan koko “mielipiteen” käsitteen. Se mm. asetti vastakkain “mielipiteen” ja “totuuden”. Vasta “kunnighet” oikeutti “allmänna meningenin”. (Wäktaren 16.11.1865). Tällaista erottelua seuraten tehtiin ero “demagogin” ja “isänmaanystävän” välille (Wäktaren 13.4.1865). Lehden oli vaikea löytää omaa roolia hallitsevassa poliittisessa diskurssissa. Yhtäältä “mielipide” torjuttiin, toisaalta sille haluttiin antaa muodostumiskriteerit ja oikea suunta. Suurelta osin juuri tämä eri suuntiin hajoava asenne ehkäisi konservatiivien tehokkaan esiintymisen “mielipiteen” ja samalla “patriotismien” nimissä.

Reformistiseen patriotismiretoriikkaan liittynyt “yleinen mielipide” oli sidoksissa toiseen ‘persoonattomaan agenttiin’: “aikaan”. Yhdis-

⁹ Radikaali *Fäderneslandet* ilmaisi asian mm. näin: “Sjelfva den tiden, hvare vi lefva, är också serdeles egnad för att låta den allmänna meningens tråda fram och göra sig gällande; de stående missförhållandena inom vår land hafva vuxit samma grad som idens fordringar blifvit större, och nödvändigheten att icke blifva alltför långt efter andra länder samt den dunkla känslan deraf, att ett folk, som ej går framåt, skall gå under, har äfven hos oss framkallat ganska märkbara yttringar af den stora allmänna opinionen.” (*Fäderneslandet* 12.9.1860)

telmä oli vakuuttava ja vaativa, sillä “aika” perusteli “mielipiteen”.⁹ “Aika” oli reformin kannattajien keskeinen motiivi ja osittaiset uudistukset eivät “hukatussa ajassa” riittäneet. Kysymys oli “ajan” ja “mielipiteen” samanaikaisuudesta historiallisessa prosessissa.

Ruotsalaista debattia voidaan verrata Steinmetzin tulkintaan vuosien 1831-1832 englantilaisesta parlamenttireformikeskustelusta. Steinmetzin mukaan poliittisten toimijoiden suveriniteetti rajoittui vain oikean ajankohdan tunnistamiseen (ks. Steinmetz 1993, 243-244). “Ajalla” olisi näin ollen samankaltainen epäpoliittisoiva välttämättömyyttä osoittava retorinen rooli kuin esimerkiksi “yhteiskunnan vaatimusten” nimissä puhumisella.¹⁰

Kuitenkin “aika”-retoriikka voidaan ymmärtää myös politisointiresurssina, sillä “ajan” vaatimusten nimissä esiintyminen voidaan tulkita myös epävarmuutta ja mahdollisuuksia sisällyttävänä *kairos*-tilanteena. Lineaarisen ajan sijasta huomio on silloin laadullisessa ajassa, äkillisessä mahdollisuudessa ja poliittisessä kyvyssä. Ruotsalainen aineisto osoittaa, että “yleiseen mielipiteeseen” vedottiin retorisesti kuten historialliseen pakkoon, mutta samalla kuitenkin puhuttiin “mielipiteen” valistamisesta. Se oli samanaikaisesti oikeassa, mutta kuitenkin ohjauksen tarpeessa.

“Ajan” politiisoiva potentiaali käy ilmi radikaalin *Fäderneslandetin* uhkaavan sävyisessä vaatimuksessa muutamaa päivää ennen ratkaisevaa äänestystä. “Isänmaanystävän” nimissä esitettiin poliittinen vaatimus ja ratkaisu oli tehtävä “tänään”, koska “huomenna” vaatimukset olisivat jo toiset (*Fäderneslandet* 2.12.1865).

Reformin kannattajat pystyivät käyttämään “mielipidettä” ja patriotismia “aika” spontaanisti tukenaan, kun taas vastustajien oli tukeuduttava yleensä vanhoihin arvoihin, esi-isiin ja säätykunniaan sidottuun patriotismiin sekä ‘tekniisiin’ poliittisiin ongelmiin. Steinmetzin Koselleckilta lainatuin termein ilmaistuna “odotushorisontti” oli “kokemustilaa” hallitsevampi (ks. Steinmetz 1993, 312). Kysymys oli tulevaisuuteen suuntautuneesta poliittikkatilantees-

¹⁰ De Geer puhui valtiopäivillä mm.: “Ingen kan förneka, att tidens mäktiga ström oemotståndigt verkat och alltjämt verkar upplösande på stånden...” (Protokoll, Ridderskapet och Adeln 1865, 186).

ta. Se puolestaan merkitsi sitä, että myös reformin vastustajien oli käytettävä poliittista kieltä, joka piti sisällään tulevaisuuteen suuntautuneita odotuksia. Esimerkiksi konservatiivinen pappisäädyn edustaja, professori Lindgren valitti valtiopäivillä reformin kannattajien patriotismin ja “nykyisen kielen” käyttöä:

“...men den blifver allt utom aktningsvärd, om den uppträder med terroristiska anspråk på absolut ofelbarhet, förklarande sig såsom den enda förnuftigt berättigade mening, och såsom den enda som skulle kunna stå tillsammans med fullt patriotiska tänkesätt, och stämplande sin motsats såsom motiverad af lumpna ständsintressen, eller af ett envist begär att motsätta sig hvarje förändring af vår nuvarande Representativa författning. Sådant är dock det nuvarande språk, som nu en lång tid förts icke blott af de flesta bland landets tidningar, utan äfven af flertalet af Förslagets anhängare.” (Preste-Ståndets protocoll 1865, 150-151).

Konservatiiveille reformin vastustajille tuotti hankaluutta, että samalla kun menneeseen vetoaminen ei enää tehonnut ja tulevaisuuden vaatimuksiin vetoaminen ei ollut kunnolla hallinnassa, politiikkaa oli tehtävä preesensissä. Ja se oli kenties tulevaisuusorientoitunutta retoriikkaakin vaikeampaa.

Tohtori Runstenin mukaan demokratia oli epäilyttävää ja epävakaa, “ett folkvalde för dagen” (Preste-ståndets protocoll 1865, 391). Arveluttava nykyhetken korostuminen näkyi Runstenin mukaan myös siinä, että edustuslaitoksen nimi muuttui “säädystä” “päivään”: *Riksens Ständer* muuttui *Riksdageniksi*. Säätyjen takaama patrioottinen jatkuvuus oli tuhoutumassa uusien poliittisten teorioiden vuoksi, ja siitä sai syyn niskoilleen ennen kaikkea Rousseau. “Yhteiskuntasopimus” oli Runstenin mukaan keinotekoinen, ja patrioottinen isänmaan etu menetti asemansa kosmopoliittiselle rahaintressille. (Preste-Ståndets protocoll 1865, 385-392).

Yleisedun tuhoutuminen erityisetujen tieltä on keskeinen yleispatrioottinen pelko. Konservatiivisen organistista poliittista järjestelmää edustaneen näkemyksen mukaan liberaali politiikka tekee valtiosta taisteluareenan ja puolueista kansan kiihottajia. Poliitikasta tulee lyhytjännitteistä kamppailua taloudellisista ja poliit-

tisista eduista, jolloin kansallinen kokonaisuus laiminlyödään. Liberaali näkemys oli sikäli käänteinen, että sen mukaan korporaatioiden privilegiot olivat osoitus erityisintressistä, kun taas “yleinen mielipide” edusti patrioottista kokonaisuutta.

Kahdenlaista patriotismia?

Reformikeskustelun analysoinnin perusteella voidaan siis havaita ainakin kaksi erilaista patriotismin tulkintaa 1860-luvulla. Seuraavaksi tarkastelen lyhyesti, miten tällainen näkemys sopii patriotismin käsitehistoriasta esitettyihin tulkintoihin.¹¹

Ruotsalaista patriotismin käsitehistoriaa ei ole kunnolla tutkittu. Kun patriotismia on käsitelty, on tavallisesti viitattu 1800-luvun lopun tullikiistan ja Norjan asemaa koskeneen unionikriisiin yhteydessä nousseeseen konservatiiviseen, kansakuntien kilpailua korostaneeseen patriotismiin. (ks. esim. Elvander 1961; Björk 1946; Rosenblad 1992). Patriotismia on sivuttu myös joissakin ruotsalaista nationalismia koskevissa tulkinnoissa.¹² Yleensä niille on yh-

¹¹ Rooman tasavallassa *patria* oli paikka, joka symbolisoi moraalisia, uskonnollisia ja poliittisia arvoja. Sankarillinen rohkeus ja kansalaishyve olivat isänmaahan liitettyjä määreitä. *Patria* tarkoitti *res publicaa*, yhteistä vapautta ja yhteistä hyvää. Kristinuskon leviämisen myötä *patria* muuttui sekulaarisesta kohti universaalia henkistä käsitettä. Keskiajalla *patria* oli menettänyt retorista voimaansa ja sen sijalla oli kirkko. 1200-luvun lopulle tullessa *patria* merkitsi alueen lisäksi uskoutumista isänmaalle, joka puolestaan personoiti kuninkaassa. *Res publica* ei keskiaikaiseen käsitteeseen yleensä liittynyt muuten kuin skolastisessa filosofiassa. *Patria*an liitettiin jälleen klassinen republikaaninen merkitys renessanssin Italian kaupunkitasavalloissa, joissa Cicero oli yleisesti siteerattu auktoriteetti. Italian republikaanisessa kielessä *patria* merkitsi kaupunkitasavallan kaikille yhteistä vapautta, joka voidaan säilyttää ainoastaan kansalaisten kansalaishengen avulla. Yhteistä vapautta palvelevan patriootin vastakohta oli korruptoitunut kansalainen, joka ajoi vain omia tai ryhmänsä etuja. (ks. Dietz 1989, 177-181; Virola 1995, 19-29; Huizinga 1960, 101-106, 117).

¹² Stråthin mukaan sodassa kärsitty tappio ja Suomen menettäminen Venäjälle vuonna 1809 oli alku kansallisen identiteetin rakentamisprojektille. Se oli ylhäältä päin toteutettu hanke, jossa keskeisessä asemassa oli vuonna 1810 perustettu *Götiska Förbundet* kansallisromanttisella ja konservatiivisella ohjelmallaan. (ks.

teistä eräänlainen "tyhjiö" vuosisadan alun kansallisromantiikan ja toisaalta vuosiadan lopun valtiollisen konservatiivisen nationalismin välillä. Esimerkiksi skandinavismi tuntuu pikemminkin kuriositeetilta kuin merkittävältä eurooppalaisiin "demokraattisen liikkeen" kansallisen liberalismiin virtauksiin liittyneeltä variantilta. Kyseessä on tyypillinen "voittajien historian" oikaisu.

Ruotsalaisen patriotismin tarina kulkisi silloin lyhyesti sanottuna valistuksen rojalistisesta kansalais- ja talouspatriotismista kansallisromanttisen götismän kautta konservatiiviseen valtiopatriotismiin. Tällainen lineaarinen ja yksilinjainen kokonaiskuva on tietenkin harhaanjohtava.

Sen sijaan Lars Trägårdhin tulkinnan mukaan samalle kansalliselle perinteelle kehittyi 1800-luvun puoliväliin tultaessa sekä konservatiivinen että demokraattis-kansanomainen lukutapa (Trägårdh 1990, 31-34). Juuri siitä on kysymys valtiopäiväreformiin liittyneessä patriotismiretoriikassa. Siihen perustui myös radikaalipoliitikkojen tietynlainen helpous vaihdella retoriikkaa militaristisesta menneisyyshosta varsin pitkälle meneviin poliittisiin demokratiavaatimuksiin.

Patriotismi oli Ranskan vallankumouksesta lähtien ollut eräs eurooppalaisen poliittisen radikalismien avainkäsitteistä. Vallankumous oli radikalisoitunut patriotismin tulkintoja, joiden esikuvana olivat antiikin tasavaltalainen politiikka sekä renessanssin kaupunkivaltioiden kansalaishyveet. Radikaali "patriotismi" perustui republikaaniseen poliittiseen ajatteluun. (ks. esim. Viroli 1995; Dietz 1989; Cunningham

1989). Tukholman työväenyhdistyksiä ja *Nyliberala sällskapetia* lähellä ollut sanomalehti *Fäderneslandet* oli jo pelkällä nimivalinnallaan tästä traditiosta tietoinen.

Käsitteeseen liittyi jännite, joka oli peräisin sen historiasta. Toisaalta se viittasi kansalaishyveisiin, lakeihin ja poliittisiin oikeuksiin, ja toisaalta lojaalisuuteen maata ja sen hallitsijaa kohtaan. Kysymys on poliittisen ja usein luonnolliseksi koetun yhteisöllisen välisestä jännitteestä.

Kaksijakoisuus näkyy mm. Mazzinin ja Tocquevillen käsityksissä patriotismista. Mazzinin mukaan vuoden 1848 ihanteisiin liittynyt, ihmisyyteen perustunut kansallisuusaate hävisi 1860-luvulle tultaessa. Monarkioiden Euroopassa kansallisuuden periaate korruptoitui merkitsemään "ilkeää nationalismia", edun ja voiman politiikkaa. Kysymys oli *raison d'état'n* voitosta patriotismista. Tämän jaon vuoksi Mazzini erotteleekin kaksi eri isänmaata. Todellinen isänmaa on demokraattinen "kansan isänmaa" ja sen vastakohta on "kuninkaiden isänmaa". (ks. Viroli 1995, 148, 156).

Tocqueville puolestaan erottaa rationaalinen patriotismin ja synnyinpaikkaan sidotun patriotismin. Edellinen merkitsee demokraattista kansalaisuutta ja rakkautta omaksi luomukseksi koettua tasavaltaa kohtaan. Tämä isänmaanrakkaus yhdistää itsekkään edun ja ylpeyden poliittiseen osallistumiseen. Synnyinpaikkaan sidottu patriotismi puolestaan liittyy usein hallitsijaa kohtaan tunnettuun omistautumiseen, sillä monarkki nähdään kansakunnan henkilöitymänä. Tällainen patriotismi tukeutuu traditioihin ja vaistoon. (Tocqueville 1956, 102-103; vrt. Viroli 1995, 181).

Ruotsalaisessa keskustelussa esiintyi sekä poliittiseen että yhteisölliseen patriotismiin liittyneitä tulkintoja. Tämä erottelu on nähtävissä yhtäältä reformistisen, osittain radikaaleja egalitaarisia merkityksiäkin saaneen ja toisaalta säätykunniaan liittyneen patriotismin välillä. Mutta jako ei ole näin yksinkertainen eikä selvä. Reformistinen tai kansallisen liberalismiin patriotismi ei suinkaan ollut puhtaan poliittista, saati republikaanista. Se ei ilmennyt kokonaan ilman yhteisöllisyyteen, yhteiseen alkupeirään tai lojaalisiin liittyneitä merkityksiä. Kuten todettu, samaa yhteisöllistä historiallista

Stråth 1994, 55-59). Pettersonin tulkinnan mukaan 1700-luvun kansalaispatriotismi muuttui 1810-luvulta lähtien kansallisromanttiseksi nationalismiksi (ks. Petterson 1992, 139-141). Jansson näkee ruotsalaisen nationalismin vanhan korporaatioihin perustuneen yhteisyyden korvaamisena kansakunnalla, jonka yksilöt muodostavat (ks. Jansson 1990, 346). Yhteistä näille tulkinnoille on ns. state-making-näkökulma, nationalismin näkeminen ylhäältä päin luotuna ja liittyneenä porvariston vallankumoukseen sekä valtiolliseen traditioiden keksimiseen. Tällainen näkökulma on parhaiten tunnettu Benedict Andersonin, Ernest Gellnerin ja Eric Hobsbawmin kirjoituksista. (Uusista nationalismitulkinnoista ks. myös Liikanen 1995).

aineistoa käytettiin niin kansallisten liberaalien kuin konservatiivienkin tulkinnoissa.

Patriotti poliittisena kansalaisena

Varsinkin kansallisten liberaalien (*nationalliberal*) kielessä patriotismiretoriikkaan liittyy ”kansalaisen” käsite. Sillä voidaan tarkoittaa oikeuksista nauttivaa passiivista ns. statuskansalaista, mutta myös aktiivista poliittisessa yhteisössä toimivaa kansalaista (vrt. Walzer 1989, 216). Aktiivisen poliittisen kansalaisen käsite on liittynyt ”patriootin” käsitteeseen varsinkin republikaanisessa traditiossa.

Skinnerin mukaan klassisten republikaanisten kansalaisuuden teorioiden ydin on käsitys, että henkilökohtainen vapaus voidaan taata ainoastaan itseään hallitsevissa tasavaltalaisissa yhteisöissä.¹³ Yhteisön poliittinen muoto ei ole republikaaneille toissijainen kysymys, kuten esimerkiksi Hobbesille, vaan yhteisöllistä vapautta voi päinvastoin pitää yksilöiden vapauden välttämättömänä edellytyksenä. Ennen kaikkea kysymys on poliittisesta osallistumisesta. Republikaaninen vapaus edellyttää julkista elämää ja julkisia velvollisuuksia, osallistumista yhteisön poliittisiin päätöksiin. (ks. Skinner 1984, 205-214). Se tarkoittaa patriotismia republikaanisessa mielessä.

Republikaaninen teoria eroaa sekä liberalisemisestä että aristotelisestä traditiosta. Liberalismin nähden ero on siinä, että vapaus liittyy itsehallintoon ja hyveelliseen julkiseen toimintaan sekä mahdolliseen pakkoon ylläpitää kansalaishyveitä. Aristoteliseen traditioon nähden erona on se, että vapaus on käsitteenä negatiivinen eikä mitään määrättyjä päämääriä voida asettaa ilman, että inhimillisten pyrkimysten kirjoa vahingoitetaan. Pakko olla vapaa ei liity päämäärien järkevyyteen tai järkeilyyn. (Skinner 1992, 306-307). Tämä erilaisten päämäärien salliminen tekee politiikkakäsityksensä pluralistisen.

¹³Skinner haluaa nimenomaan nostaa republikaanisen teorian nykykeskustelussa yleisesti tehdyn liberaalin individualismin ja aristotelisen tradition dikotomian rinnalle. Skinnerin tulkinta liittyy viimeisen parinkymmenen vuoden aikana käytyyn poliittisen teorian uudelleentulkintaan, jonka aloittajana on yleisesti pidetty Pocockin *The Machiavellian moment* -teosta (1975).

Kysymys on oikeista menettelytavoista republikaanisen ajattelun ytimenä (ks. Skinner, 309). Tasavallan turvaamiseksi kaikkien kansalaisten on oltava autonomisia ja kykeneviä tasa-arvoisesti ja välittömästi osallistumaan päätöksentekoon yleisen hyvän edistämiseksi (ks. Pocock 1971, 86-87). Republikanismi ei kuitenkaan välttämättä edellytä, että kaikki tai edes useimmat miehet (sic!) ovat kansalaisia eli ottavat osaa poliittiseen elämään, vaan ainoastaan sitä, että ne jotka osallistuvat, ovat tasa-arvoisia. Käytännössä republikaanisilla vaatimuksilla on kuitenkin vaadittu nimenomaan poliittiseen elämään osallistuvien määrän lisäämistä.¹⁴

Ruotsalaisen 1860-luvun patriotismiretoriikan yhdistyminen kansalaisretoriikkaan käy ilmi mm. *Politisk Tidskriftin* kirjoituksista. Republikaaniseen kansalaisuuteen viittaa lehden käsitys, jonka mukaan ilman patriotismia ei ole kunnan kansalaisuutta eikä ilman vapautta patriotismia (*Politisk Tidskrift* 1860, 8). Kuitenkin julkaisun sävy on kovin paternalistinen. Patrioottiset hyveet voivat merkitä poliittisia hyveitä, mutta varsin holhoavassa merkityksessä. Sellaiset ilmaukset, kuten ”sina skyldigheter mot sig sjelft och det allmänna”, ”unga medborgaren in i det praktiska lifvet” sekä ”på statslifvets bana” kertovat poliittisesta toiminnasta patrioottisen kansalaisen toimintana. Kyse ei kuitenkaan ole vapaasti päämääriään asettavasta kansalaisesta, vaan opetettavasta ”tulevasta kansalaisesta” (ks. *Politisk Tidskrift* 1861, 58-59)¹⁵.

Tällainen retoriikka voidaan tulkita arvaamattomuuden ja kontrolloimattoman politiikan vastaisena. Kysymys on ylhäältä päin annetus-

¹⁴ Poliittinen patriotti oli aina mies. ”Patriotismen” historia onkin mieshistoriaa, ja sen tutkiminen feministisestä näkökulmasta olisi tarpeellista.

¹⁵ ”Härtill lägga vi de första grunderna i fäderneslandets statslära./.../de första grunderna i vår samhällsförfattning. Vi mena dermed, att den blifvande medborgaren i folkskolan bör ega tillfälle att inhemta åtminstone de allmännaste begreppen om landets styrelsesätt, politiska inrättningar m. m. /.../ Det är icke vår mening, att skapa en nation af politiska kannstöpere. Hvad vi åsyfta, är helt enkelt att hos det uppväxande släktet väcka den håg och det intresse för offentliga angelägenheter, hvarförutan ingen nation kan lyfta sig till någon högre grad af sedligt och politiskt medvetande.” (*Politisk Tidskrift* 1861, 58).

ta valistuksesta. Mukana on vahva yhtenäisyyspaatos eikä mitään "vaarallista" haluta esittää. Poliittiseen toimintaan kykenevien kansalaisten joukko rajataan artikkelissa varsin eksplisiittisesti jo ennestään poliittiseen elämään osallistuvien piiriin (*Politisk Tidskrift* 1861, 59). Kansalaisretoriikka ja siihen liittynyt patriotismin retoriikka voidaan pikemminkin nähdä sosiaalisen inklusion osoituksena, jolloin "kansalainen" on ennemminkin hyödyllinen yhteisön jäsen kuin poliittinen toimija.

Poliittiset uudistukset voivat merkitä sosiaalista inklusiota pikemminkin kuin poliittisen kansalaisuuden laajentamista. Esimerkiksi Ranskan (miesten) yleinen äänioikeus vuonna 1848 suuntautui enemmän yhteiskunnan muotoon kuin tiettyyn poliittisen osallistumisen tekniikkaan. Proletariaatti oli sidottava yhteiskuntaan. Kysymys oli sosiaalisen yhtenäisyyden sakramentista. Tämä tarkoitti samalla pluralismin ja poliittisten konfliktien näkemistä sosiaalisen yhtenäisyyden uhkina. (ks. Rosanvallon 1994, 192-204).

Siitä huolimatta, että valtiopäiväreformi ei siis sanottavasti laajentanut ääni- ja vaalioikeutettujen määrää, ennen kaikkea kansalliset ja liberaalit reformistit puhuivat "kansan" ja "rahvaan" nimissä poliittiselle eliitille, mutta samalla myös "kansalle". Välillä "kansa" ja "työväki" olivat implisiittisesti patrioottisia, välillä puolestaan eksplisiittisen potentiaalisesti patrioottisia. Tällaisessa retoriikassa kysymys oli sosiaalisesta implikaatiosta pikemminkin kuin poliittisesta kansalaisuudesta. Rosanvallonin tulkintaa seuraten voidaan sanoa, että työväestön laskeminen patrioottiseksi kansalaisiksi tapahtui – silloin kuin niin tapahtui – sosiaalisen jakautumisen ehkäisemisen eikä niinkään poliittisten kansalaisten määrän välittömän lisäämisen vuoksi.

Politisk Tidskrift liitti "isänmaahan" ahkeran työläisen. Hän on yhteisön hyödyllinen jäsen:

"...att med sina händers verk icke blott försörja sig sjelfva och de sina, utan äfven bidra till upprätthållande af fäderneslandets bestånd. Vi veta, att det dagliga sträfandet efter bröd, som är den svenska allmogens och arbetarens allmänna lott..." (*Politisk Tidskrift* 1861, 51).

Hyödyllisestä jäsenestä poliittiseksi kansalaiseksi tuleminen edellyttää taloudellista ja so-

siaalista nousua, jotka puolestaan on itse saatava aikaan. Mutta "itse" ei tarkoita omaa poliittista toimintaa, vaan nimenomaan siitä pidättäytymistä. Liberaalijohtoiset työväenyhdistykset olivat paternalistisia siinä missä sosiaalikonservaatiivinen korporaatioajattelukin (vrt. Ljungberg 1869, 29). Kysymys on isänmaan kansalaiseksi juurruttamisesta.¹⁶

Kiistämättä vilpittömiä pyrkimyksiä parantaa työväestön asemaa olivat työväenjoukot liberaaleille ja radikaaliliberaaleille usein retorisen taustatukena omia poliittisia vaatimuksia esitettäessä. Kansanjoukot olivat "pato ja tulva" -metaforan "tulva", kun uudistuksia vastustaneet olivat se "pato"¹⁷. Liberaalit reformistit olivat tässä metaforakielessä "kanavan" rakentajia. Tämä oli heille sopiva metafora, olihan "kanavien" rakentaminen aikakaudelle tyypillinen konkreettinen osoitus "edistyksestä".

Mutta radikaalista diskurssista löytyy myös osoituksia poliittisen "kansalaisuuden" laajemmasta tulkinnasta. Kysymys on patriotismin retoriikasta, jossa kansalaisuus liittyy edustettuna olemiseen "yhteisen isänmaan asioista" päätettäessä. Poliittiset oikeudet ovat ehtona patriotismin osoittamiselle. Kysymys on emigraation, poliittisten oikeuksien ja patriotismin yhdistelmästä. (ks. esim. *Fäderneslandet* 22.7.1865 ja 26.5.1869). Tällainen poliittisten oikeuksien esittäminen patriotismin (maassa pysymisen) ehdoksi muistuttaa läheisesti muutama vuosikymmen myöhemmin sosialidemokraattisen työväenliikkeen käyttämää retoriikkaa. Siinä työläisillä oli isänmaa vasta, kun heillä olisi myös äänioikeus.

Säätyedustuksesta luopuminen merkisi "yksilön" muuttumista aikaisempaa selvemmin poliittiseksi toimijaksi. Näin kävi Steinmetzin tulkin mukaan Englannin vuoden 1867 parla-

¹⁶ Steniuksen mukaan tällainen sosiaaliseen implikaatioon tähtäävä suhtautuminen työhön oli tyypillistä nimenomaan pohjoismaisille poliittisille kulttuureille. Kaikki kuuluivat yhteisöön, koska he työskentelivät. Tässä on eräs selitys sille, miksi itseapu katsottiin köyhyysohjelman poistamisessa ehdottomasti filantropiaa paremmaksi vaihtoehdoksi. (ks. Stenius 1995, 3-5; Stenius 1996, 3-5).

¹⁷ Vrt. "Ju större fördämningar, desto häftigare blir utbrottet, då damborden börja svigta" (*Politisk Tidskrift* 1862, 45).

menttireformin yhteydessä (ks. Steinmetz 1993, 366) ja samansuuntainen askel otettiin Ruotsissa vuotta aikaisemmin. “Yksilön” poliittista potentiaalia ei täysin poista se, että hän oli patriotismi- ym. yhteisöllisyysretoriikan ympäröimä. “Luokka”-kieli puolestaan ei vielä kunolla ollut lyönyt läpi.

Republikaaninen sanasto liittyi usein patriotismiretoriikkaan silloin, kun kysymys on “patriotismien” ja politiikan eksplisiittisestä yhdistämisestä. Kansallisen liberalismien diskurssissa patrioottiseen *polityyn* kuuluivat kaikki, jotka olivat osallistuneet poliittiseen elämään aikaisemminkin, kunhan osallistumisperiaate muuttui yksilöpohjaiseksi. Siis myöskään esimerkiksi aatelista ei suljettu ulos, mutta aatelisäädyn konservatiivien ylläpitämä politiikkaperiaate torjuttiin “patriotismien” nimissä. Lisäksi patrioottisia poliittisia kansalaisia olivat ennen kaikkea nousevan keskiluokan sivistyneet reformistit. Ja varsinkin reformin jälkeen siihen kuuluivat lisäksi liberaalijohtoiset työläiset. Ja kaikkein radikaaleimmillaan mukaan otettiin kaikki (miehet) yhtäläisen yksilöperiaatteen mukaan¹⁸. Voidaan kuitenkin sanoa, että patrioottinen “kansalainen” oli inklusiivisesti avoin alempiin kansankerroksiin sosiaalisen implikaation mielessä, mutta paternalistinen sivistys- ja itseapupaatos piti yllä rajaa poliittisen patriootin merkityksessä.

Yhteisöllisyyden velvoittava paatos

“Patriotismi” oli siis myös avoimen politisoiva käsite 1860-luvun poliittisessa diskurssissa, mutta sitä käytettiin ennen kaikkea epäpoliittisovassa tarkoituksessa osoittamaan luonnollista yhteisyyttä. Ja juuri sellainen retoriikka on tulkittava poliittiseksi. Yhteisöllisyyden eetosta seuraa helposti velvoittava paatos.

Patriotismiin liittynyt luonnolliseen yhteisyyteen vetoava retoriikka pitää sisällään myös “toiseuden”. Kenneth Burken termein sanottuna tällainen retoriikka voidaan ymmärtää “identifikaationa” ja “erottautumisena”. “Identifikaatio” tarkoittaa puhujan/kirjoittajan pyrkimystä omien ja yleisön intressien samaistamiseen si-

ten, että suostuttelevuus olisi mahdollista. “Identifikaatiolla” tarkoitetaan prosessia, jossa tunnistetaan jokin ilmiö, asia tai henkilö kuuluvaksi johonkin ryhmään tai laajempaan kokonaisuuteen. Näin siis muodostetaan vaikutelma, jossa retori pyrkii samaistamaan intressinsä yleisön kanssa. (ks. Burke 1950, 19-46; vrt. Summa 1996, 56-60).

Yleinen patriotismiretoriikkaan, kuten politiikkaan yleensäkin liittyvä identifioitumisen ja erottautumisen tapa on “meidän ja muiden” välinen erottelu. Sosiaalinen järjestys muodostetaan ja sitä ylläpidetään tällaisten jaotteluiden avulla (ks. Burke 1950, 45).

Lisäksi patriotismiretoriikalle on tyypillistä “sisällyksetön” toisto ja rituaalinen kieli. Kuitenkin esimerkiksi “meidän isänmaan” toistaminen ei välttämättä tarkoita ilmaisun retorisen tehon vähäisyyttä, vaan se voidaan nähdä identifikaation perustana pikemminkin kuin taidokas argumentointi (Burke 1950, 26). Tekstuaaliset rituaalit ovat usein tehokkaita poliittisuuden välineitä (ks. Kanerva 1995, 89). Näin ollen “vårt fädernesland” tai “Gud bevare Konungen och Fädernesland” eivät ole poliittisesti merkityksetöntä patriotismiretoriikkaa. Tällaiset ilmaisut sijoittuvat usein tekstin tai puheen loppuun (ks. esim Fäderneslandet 2.1.1868), jolloin ne toimivat klassisen “cicerolaisen” retoriikan tavoin omaa puolta laajentavina ja tunteita nostattavina retorisina keinoina (vrt. Haapanen 1996, 38).

Ruotsalaisissa 1800-luvun sanakirjamäärityksissä “patriotismien” yhteisyys on tavallisesti ymmärretty luonnollisena, maahan ja esi-isiin liittyneenä. *Ordbok öfver svenska språket* (1867-1871) määritteli “isänmaan”:

“Det land, der man blifvit född och uppfostrad, som af ålder varit fädrens hembygd.” (Kindblad 1871, 62).

Tällaisessa “juurtuneessa” “patriotismissa” yhteisöllisyyden eetokseen liittyvä “aika” on Benjaminin (1940, 258) sanoin “homogeenista ja tyhjää”. Sellainen on tyypillistä mm. kansallislauluille (ks. Sondermann 1995, 104) ja niin oli laita myös *Politisk Tidskriften* kirjoituksissa¹⁹. Kysymys oli “yhteisön kuvittelemisesta”,

¹⁸ “Mer än en tillfredsställande lösning af frågan gifves ej, och den heter per capita-omröstning, lika rösträtt för alla.” (Hedin 1904, 39)

¹⁹ “...fria förfäder, hvilka alltid vetat tappert försvara sin fosterjord och sin från fordomtima ärfda sjelfständighet.” (Politisk Tidskrift 1860, 45).

jossa kansakunta ja kansa olivat ikuisia (vrt. Anderson 1983, 16).

Yhteisöllisyysretoriikka kiinnittyi ihmisten “luonnolliseen” yhteyteen: “sin fädernejord, sin familj, hus och hem” (Politisk Tidskrift 1860, 40). Romanttinen luonnon mystifiointi osaksi yhteistä historiaa ja nykyhetkeä tapahtui mm. Geijerin ja Runebergin viitoittamalla tavalla: “våra berg”, “våra dalar”. Tähän maisemaan sijoitettiin “Sveriges söner” (Politisk Tidskrift 1862, 104). Niin kansallisten liberaalien kuin konservatiivienkin diskurssissa vapaa talonpoika oli nostettu yhteisyyden jalustalle keulakuvanaan talonpoikaissankari Engelbrekt.

Juuri-, kasvu- ja perhe- sekä sukumetaforat ovat tällaisen patriotismiretoriikan keskeistä ainesta. Itsestäänselvänä jää helposti huomamatta, että “isänmaa” on perhemetafora, joka ei ainoastaan ilmaise, vaan myös luo yhteisyyttä (ks. Anrup 1995, 42).

Politisk Tidskriftin tavasta käyttää patriotismiretoriikkaa käy selvästi ilmi, kuinka “patriotismi” identifioitiin kirjoittajan omaan positioon ja kuinka tätä “patriotismiin” identifioitumista käytettiin reformististen ja kansallisten liberaalien poliittisten tavoitteiden ajamiseen. Samalla identifikaation kääntöpuoli, erottautuminen, tuli myös selväksi. “Patriotismiin” identifioituminen tehtiin usein itsestäänselvyysnä ilman sen kummempia perusteluja tai määrittelyjä. Samalla kuitenkin “patriootilta” edellytettiin jo jotain, tässä tapauksessa valtiopäiväreformin puolesta toimimista (Politisk Tidskrift 1860, 36, 43).

Säätyprivilegit ja virkamiehet ovat patriootin yhteisyyden ulkopuolella. Jyrkkää sävyä osoittaa myös “harmaiden” ulossulkeminen. Artikkelin on “ystävien” ja “vihollisten” jakamisessa ehdoton: “Den som icke är *med* oss, han är *emot* oss” (ibid. 36). Sen sijaan reformikysymyksen sisällön suhteen kirjoittaja on valmis kompromissiin. Voidaankin sanoa, että “patriotismiin” liittyvä yhteisöllisyysretoriikka on eksklusion mielessä poliittisesti jyrkkää²⁰, mutta

²⁰ *Fäderneslandet* oli jyrkkä yhtenäisyysvaatimuksensa. “Isänmaa” esitettiin yhtenäisenä, mutta sitä uhkasi hajaannus, jos reformia ei toteuteta. Retorinen kuvio on sellainen, että ‘me’ - “fädernesland”, “svenska folket”, “nationen” - olemme yhtenäinen ja kokonainen, mutta kuitenkin jotkut ovat tämän kokonaisuuden ulkopuolella (*Fäderneslandet* 29.11.1865).

politiikan sisällön jyrkkyydestä se ei anna viitteitä.

Kuten identifikaatiolla on kääntöpuolensa, niin on myös yhteisöllisyysretoriikalla. Sen lisäksi, että yhteisöllisyysretoriikassa vedetään rajaa “muihin”, siinä myös velvoitetaan yhteisöä. Se puolestaan pitää sisällään vaatimuksen poliittisesta kamppailusta. Yhteisöllisyyden eetoksesta tulee näin velvoittavuuden paatosta.

Sanakirja tarjoaa hyvän esimerkin. Kun “isänmaa” oli syntymiseen ja kasvamiseen liitetty, on “isänmaallinen” puolestaan sellainen, joka:

“...tillhör, har afseende på, innebär tillgifvenhet för eller öfverensstämmer med det land, der man blifvit född och uppfostrad, dess seder och bruk.” (Kindbland 1871, 62).

Syntyminen ja kuuluminen eivät enää riitä, vaan lisäksi on oltava “uskollinen tai yhtäpitävä” maan kanssa. “Fosterlandskärlek” pitää sisällään “vilpittömän uskollisuuden”. “Fosterlandskänslan” määrittelyssä puolestaan mainitaan “luonnollinen uskollisuus, jota jokaisen pitää tuntea maata kohtaan”. (Kindbland 1871, 62).

Politisk Tidskriftissä yhteisyydsretoriikka on usein johdantona velvollisuusretoriikalle. “Kansakunta” velvoittaa “patrioottia”²¹ ja velvollisuusretoriikkaan liittyy puolestaan taisteluretoriikka²². Retorinen kuvio on sellainen, jossa kamppailu perustellaan yhteisellä menneisyydellä ja yhteisellä sukulaisuudella ja siten yhteisillä intresseillä (ks. esim. *Politisk Tidskrift* 1860, 8). Tällaisessa kuviossa ei tarvitse enää perustella sitä, minkä puolesta ja miksi kamppaillaan.²³

²¹ “Den stora frågans framgång beror nu hufvudsakligast på nationen sjelf, och hvilken fosterlandsvän skulle väl nu af indolens och likgiltighet vägra att densamma understödja?” (*Politisk Tidskrift* 1861, 63). “...enighet ger styrka ... målet, som är *allas deltagande uti en för alla gemensam, nödvändig och fosterländsk sak.*” (*Politisk Tidskrift* 1863, 352).

²² “...att hvarje våldsamt försök att krossa och tillintetgöra en nationalitet är ett brott mot *alla*” (*Politisk Tidskrift* 1863, 352). “...ett helt folk, som länge brotats med ett oblidt öde, slutligen resa sig såsom *en* man och genom sin enighet och fasthet vinna eger över sina förtryckare” (*Politisk Tidskrift* 1860, 57).

²³ Sondermannin mukaan kansallislauluissa yhteisöllisyys liitetään tilaan, joka on annettu ja joka toimii itsenäisesti “oliona”. Kansallislaulujen retoriikassa ta-

Kansallisen liberalismien diskurssissa yhteisöllisyys on retoriikaltaan orgaanista, vaikka samalla puhuttiin yksilöiden vapaasta yhteenliittymisestä. Yksilö ei ollut atomistinen, kuten konservatiivit vastustajat väittivät, vaan yhteisöllinen, ja pystyi toteuttamaan yksilöllisyytensä kansakunnassa. Säätyprivilegioihin perustunut valtio sen sijaan katsottiin mekaaniseksi “elottomaksi koneeksi” (Politisk Tidskrift 1860, 7).

“Yksilön” ja “kansakunnan” välisenä välittäjänä kansallisen liberalismien diskurssissa oli yhdistys, “association”. Tämä oli tuttua niin Geijjeriltä kuin Mazziniltakin. Tällainen organistinen “yksilön” käyttö liberaalien teemojen parissa antoi kansallisille liberaaleille tietyn mahdollisuuden vaihdella tilanteen mukaan organistisesta retoriikasta mekanistiseen. Esimerkiksi talouskysymyksissä mekanistinen osoitti dynamisempaa ja tavoiteltavampaa kehitystä (vrt. Abrahamsson 1990a, 71; Abrahamsson 1990b, 265, 279).

Organistisen yhteisyyden retoriikalla on kuitenkin tendenssi menettää kansallisten liberaalien julkilausuttuja liberaalin politiikan periaatteita. Organistinen retoriikka johtaa helposti yhteisyyden kautta yhdenmukaisuuden vaatimukseen. Siinä on eräs syy patriotismiretorian taipumukselle muuttua konservatiiviseksi, saavutuksia suojaavaksi ja eksklusiiviseksi eikä uusia tavoitteita asettavaksi ja avoimeksi. Näin kävi varsinkin 1800-luvun lopulla, kun liberaaleilla ei enää ollut kunnon otetta “kansakunnan” käsitteeseen.

Yhteisyys- ja yhtenäisyysretoriikka perusteli vuosisadan lopulla konservatiivista politiikkaa, ja reformien tai äkkinäisten muutosten katsottiin aiheuttavan kansassa hajaannusta ja siten heikentävän sitä (ks. Tingsten 1939, 182). Reformistisessa diskurssissa 1860-luvulla katsottiin päinvastoin, että juuri reformien vastustaminen oli hajaannusta aiheuttavaa ja näin re-

formien puolesta vedottiin kokonaisuutta edustavaan “patriotismiin”.

Luotettavuus ennen kaikkea

Patriotismiretorikka “avautuu” kahteen vastakkaiseen suuntaan. Yhtäältä se on yhteisöllistä ja erilaisuutta eliminoivaa, mutta toisaalta se on poliittiseen osallistumiseen liittyvää. Patriotismin nimissä esitetulle velvollisuudelle löytyy siten kaksi eri lähtökohtaa, yhteisöllinen ja poliittinen. Ruotsalaisilla radikaaleilla oli tällainen pyrkimys “patriotismin” poliittiseen käyttöön, mutta kun se liittyi vahvaan kansallisromantiikasta haettuun kansalliseen yhteisöllisyysvetokseen, oli pyrkimys jatkuvasti alttiina epäpolitisoitumiselle. Vaihtoehtojen poissulkeminen seurasi mukana myös radikaalissa patriotismiretorikassa.

Tällainen sisäinen ristiriita “patriotismin” yhteisöllisen ja poliittisen ulottuvuuden välillä selittää osittain “patriotismin” tendenssiä muuttua lojaaliksi vallitsevia oloja kohtaan. Assosiativisen patriotismiretorian kautta on hankala tehdä selviä dissosiaatioita. Yhteisyydestä tulee helposti yhdenmukaisuutta, ja yhdenmukaisuus haetaan helpommin olemassa olevasta, jo saavutetusta, kuin uudesta ja erilaisille tavoitteille alttiista tuntemattomasta. Tulevaisuuteenkin suuntautuvalla “patriotismin” tulkinnalla on usein katse “peruutuspeilissä”.

Patriotismiretorikasta tulee näin eräänlainen luotettavuuden osoittaja. Vaikka reformistinen “patriotismin” konseptio viittasi myös tulevaisuuteen, sulki organistinen yhteisyysskieli- ja menneisyyskieli äänioikeusreformin avaamaa temporalisoivaa ja politisoivaa pelivaraa. Myös radikaaleille kysymys oli pikemminkin vanhan korjaamisesta kuin sen täydellisestä kyseenalaistamisesta.

Valtiopäiväreformin poliittinen merkitys patriotismiretorian perspektiivistä katsottuna oli siinä, että reformikeskustelun yhteydessä kuminoituivat erilaiset käsitykset yleisintressistä. Säätykunniaan kiinnittynyt lojaali “patriotismi” näki henkilöperiaatteeseen perustuvan edustuksen uhkaavan yleisintressiä ja tekevän politiikasta jatkuvien kiistojen ja puolueuudostuksen sekä taloudellisten etujen ajaman egoistisen taisteluareenan. Vastaavasti reformia kan-

pahtuu retorin positionivaihdos siten, että laulajien muodostama yhteisö on samalla puhuttelun kohde. (ks. Sondermann 1995, 85-108; Sondermann 1993, 89-104). Yhteisöllisyyden eetoksen muuttuminen velvoittavaksi päätökseksi voidaan ymmärtää tällaisena retorin positionivaihdoksena. “Isänmaasta” puhutaan itse muodostetussa me-muodossa ja samalla ollaan valmiita uhrautamaan “sinulle”.

nattaneiden “patriotismin” vastakohtana oli egoistinen säätyintressi. Kummallekin puolelle egoismi oli pahasta.

Säätypatriotismi ja siihen liittynyt orgaaninen käsitys poliittisesta järjestelmästä ei ollut poliittisesti merkityksetöntä tai automaattisesti tappioon tuomittua historian edistyskertomuksen vääjäämättömässä kyydissä. Sillä oli edelleen vahva asema virkamiehistössä ja yliopistoissa ja ylipäättään poliittisen eliitin parissa. Jos olisi ollut toisin, “patriotismistakaan” ei olisi tarvinnut kiistellä.

Reformin jälkeen radikaaliin “patriotismin” tulkintoihin alkoi tulla jyrkempää erottautumista osoittavia piirteitä. “Patriotismi” liittyi äänioikeuden laajentamiseen ja vaurastuneen keskiluokan arvostelemiseen. “Keskitiellä” reformikysymyksen jälkeen epäpoliittiseksi koettu patriotismi säilyi ennallaan politisoitujen kenttien puolustuskysymyksen yhteydessä. Konservatiivisen säätykunnian rinnalle alkoi tulla protektionistisia argumentteja ja muihin valtioihin nähden erottautuvan “kansallisen” korostamista (ks. Wäktaren 1.2. 1866).

Valtiopäiväreformiin liittynyt patriotismiretoriikka voidaan nähdä Skinnerin termin saottuna eräänlaisena “innovatiivisen ideologian” tehtävänä. Tämä tarkoittaa sen osoittamista, että vallitsevia evaluatiivis-deskriptiivisiä termejä voidaan tavalla tai toisella soveltaa epäsovinmaisilta vaikuttaviin tavoitteisiin (ks. Skinner 1988b, 112). Patriotismipuhe oli tällaista kieltä, jonka sovellutusalueita oli tarve laajentaa. Konservatiivit eivät onnistuneet siinä ennen reformia ja vaikuttaa siltä, että radikaalit eivät onnistuneet siinä reformin jälkeen, kun he pyrkivät muuttamaan runsaasti käyttämänsä patriotismiretoriikan sovelluskriteerejä aikaisempaa jyrkempään suuntaan. Radikaalin tulkinnan heikosta menestyksestä kertoo mm. se, että Hedinin koottujen tekstien kokoelmasta patriotismiretoriikka katoaa lähes täysin 1800-luvun viimeisille vuosikymmenille tullessa (ks. Hedin 1904)²⁴. “Patriotismin” käsite onkin yleisesti liitetty konservatiiviseen ja protektionistiseen politiikkaan vuosisadan lopulla (ks. esim. Björk

1946; Elvander 1961, 30-35; vrt. Cunningham 1989, 70-81; Dietz 1989, 189; Violi 1995, 156-160).

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

- Boström, C.J. (1865): *Äro rikets ständer berättigade att för svenska folket besluta och fastställa det nu hvilande så kallade representationsförslaget?* Uppsala. *Fäderneslandet* (1860-1869)
- Hedin, S.A. (1904) (1867): *Hvad folket väntar af den nya representationen. Femton bref från en demokrat till svenska riksdagens medlemmar.* Teoksessa: *Tal och skrifter.* Bonniers, Stockholm. s. 1-57.
- Kindblad, Eduard (1871): *Ordbok öfver svenska språket.* Stockholm 1867-1871.
- Ljungberg, C.E. (1869): *Den nyare tidens associationsväsende, dess betydelse och närvarande ståndpunkt. Med ett Bihang, innehållande: Några ord om Qvinnans sociala ställning och hennes deltagande i Samverksamhets rörelsen, äfvensom Stadgar för särskilda slag af Arbetare-föreningar.* Stockholm.
- Nordisk Familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi. Tofte bandet* (1888). Stockholm.
- Politisk Tidskrift för Sveriges Allmoge* (1860-1864).
- Preste-ståndets protocoll* (1865). Stockholm.
- Protokoll, Ridderskapet och Adeln* (1865). Stockholm.
- Wäktaren* (1864-1867).

Kirjallisuus

- Abrahamsson, Åke (1990a): *Ljus och frihet till näringsfång. Om tidningsväsendet, arbetarrörelsen och det sociala medvetandets ekologi - exemplet Stockholm 1838-1869.* Stockholmsmonografier vol 89, Västervik.
- Abrahamsson, Åke (1990b): *The Nature of Society. Language-Images and Social Communication in Pre-modern Stockholm, 1830-1880.* Teoksessa: Bo Stråth (Toim.): *Language and the Construction of Class Identities.* Department of History, Gothenburg University, Gothenburg. s. 253-282.
- Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.* Verso, London.
- Anrup, Roland (1995): *Ordet och svärdet - maktsymbolik och diskursiv kamp i colombiansk politik och historia.* *Historisk Tidskrift*, s. 34-53.
- Baker, Keith Michael (1990): *Inventing the French Revolution.* Cambridge University Press, Cambridge.
- Ball, Terence (1988): *Transforming Political Discourse. Political Theory and Critical Conceptual History.* Basil Blackwell, Cornwall.
- Benjamin, Walter (1940): *Über den Begriff der Geschichte.* Teoksessa *Illuminationen.* Suhrkamp, Frankfurt/M: 1980, 251-262.
- Björk, Staffan (1946): *Heidenstam och sekelskiftets*

²⁴ Kun *Femton bref* sisältää 57 sivulla yhdeksän eksplisiittistä patriotismiretoriikan kohtaa, on kokoelman seuraavilta 570 sivulta löydettävissä vain kymmenen vastaavaa kohtaa.

- Sverige. Studier i hans nationella och sociala författarskap.* Natur och Kultur, Stockholm.
- Burke, Kenneth (1950): *A Rhetoric of Motives.* Prentice-Hall, New York.
- Cunningham, Hugh (1989): The language of patriotism. Teoksessa Raphael Samuel (Toim.): *Patriotism: The Making and Unmaking of British National Identity.* Volume I History and Politics. Routledge, London. s. 57-89.
- Dietz, Mary G. (1989): Patriotism. Teoksessa Terence Ball et al. (Toim.): *Political Innovation and Conceptual Change.* Cambridge University Press, Cambridge. s. 177-193.
- Ekman, Stig (1966): *Slutstriden om representationsreformen.* Studia Historica Upsaliensia XXII. Norstedts, Uppsala.
- Elvander, Nils (1961): *Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865-1922.* Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Farr, James (1989): Understanding Conceptual Change Politically. Teoksessa Terence Ball et al. (Toim.): *Political Innovation and Conceptual Change.* Cambridge University Press, Cambridge. s. 24-49.
- Haapanen, Pirkko (1996): Roomalaisten korkein taito. Johdanto antiikin retoriikkaan. Teoksessa Kari Palonen & Hilikka Summa (toim.): *Pelkkää retoriikkaa.* Vastapaino, Tampere. s. 23-50.
- Heckscher, Gunnar (1939): *Svensk konservatism före representationsreformen. I. Den historiska skolans genombrott i Sverige.* Skrifter utgivna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. IX. Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- Huizinga, Johan (1960): Patriotism and Nationalism in European History. Teoksessa *Men and Ideas.* Eyre & Spottiswoode, London. s. 97-155.
- Hölscher, Lucian (1978): Öffentlighet. Teoksessa Otto von Brunner, Werner Conze, Reinhart Koselleck (Toim.): *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland.* Band 4. Klett-Cotta, Stuttgart. s. 413-467.
- Jansson, Torkel (1985): *Adertonhundralets associationer. Forskning och problem kring ett sprängfult tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800-1870.* Studia Historica Upsaliensia 139, Uppsala.
- Jansson, Torkel (1990): En historisk uppgörelse. När 1800-talsnationen avlöste 1600-talsstaten. *Historisk Tidskrift*, s. 342-356.
- Johannesson, Kurt (1987): *Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809-1914.* Tidens förlag, Stockholm.
- Kanerva, Jukka (1995): Yksi sana, monta käsitettä - käsitteiden kulumisesta puolueohjelmissa. Teoksessa Eeva Aarnio ja Jukka Kanerva (toim.): *Puolueohjelmatutkimuksen nykyuunnat.* Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitos. Julkaisuja 69, Jyväskylä.
- Klinge, Matti (1975): *Bernadotten ja Leninin välissä. Tutkielmia kansallisista aiheista.* WSOY, Porvoo.
- Koselleck, Reinhart (1972): Einleitung. Teoksessa Otto von Brunner, Werner Conze, Reinhart Koselleck (Toim.): *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland.* Band 1. Klett Verlag, Stuttgart.
- Koselleck, Reinhart (1979): *Vergangene Zukunft. Zur Semantik Geschichtlicher Zeiten.* Suhrkamp Verlag, Frankfurt/M.
- Koselleck, Reinhart (1992): Volk, Nation, Nationalismus, Masse. Teoksessa Otto von Brunner, Werner Conze, Reinhart Koselleck (Hg.): *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland.* Band 7. Klett-Cotta, Stuttgart. s. 141-151.
- Liedman, Sven-Eric (1995): Liberalism in the Nordic Context. Teoksessa Ilkka K. Lakaniemi, Anna Rotkirch and Henrik Stenius (Toim.): *"Liberalism". Seminars on Historical and Political Keywords in Northern Europe.* Renvall Institute Publications 7. Helsinki. s. 33-48.
- Liikanen, Ilkka (1995): *Fennomania ja kansa. Joukköjärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty.* SHS, Helsinki.
- Lindberg, Bo (1981): Den kritiska tanken i vetenskapen under 1700- och 1800-talet. Teoksessa: *Ur nordisk kulturhistoria. Den kritiska tanken i vetenskapen på 1700- och 1800-talen.* Studia Historica Jyväskyläensia 22,2. Jyväskylä. s. 117-144.
- Nilsson, Göran B. (1988): *Kreditens jättekraft. Svenkt bankväsende i brytningstid och genombrottstid vid 1800-talets mitt.* Uppsala Papers in Economic History. Research Report no 18. Uppsala.
- Palonen, Kari (1996): Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimuksessa. Quentin Skinner, retoriikka ja käsitehistoria. Teoksessa Kari Palonen & Hilikka Summa (toim.): *Pelkkää retoriikkaa.* Vastapaino, Tampere. s. 137-159.
- Persson, Mats (1991): Filosofin och striden om kulturvärdena (1850-1914). Teoksessa *Gyllene Äpplen. Svensk idéhistorisk läsebok.* Atlantis, Stockholm. s. 1111-1122.
- Petterson, Lars (1992): *Frihet, jämlikhet, egendom och Bentham. Utvecklingslinjer i svensk folkundervisning mellan feodalism och kapitalism, 1809-1860.* Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Historica Upsaliensia 168. Uppsala.
- Petterson, Lars (1993): Forskning om svensk politisk historia 1809-1865. Teoksessa Britta Lövgren ym. (Toim.): *Svensk politisk historia. En kommenterad litteraturoversikt.* Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, Ord & Form, Uppsala 1993. s. 7-63.
- Pocock, J.G.A. (1971): *Politics, Language and Time. Essays on Political Thought and History.* Methuen & Co Ltd London 1973. (New York 1971).
- Richter, Melvin (1986): Conceptual History (Begriffsgeschichte) and Political Theory. *Political Theory*, 14:4, November 1986. s. 604-637.
- Richter, Melvin (1995): *The History of Political and Social Concepts. A Critical Introduction.* Oxford University Press, Oxford.
- Rosanvallon, Pierre (1994): The Republic of Universal Suffrage. Teoksessa Biancamaria Fontana (Toim.): *The Invention of the Modern Republic.* Cambridge University Press, Cambridge. s. 192-205.

- Rosenblad, Jan-Gunnar (1992): *Nation, nationalism och identitet. Sydafrika i svensk sekelskiftesdebatt*. Bokförlaget Nya Doxa, Edsbruk.
- Skinner, Quentin (1974): The Principles and Practice of Opposition: The Case of Bolingbroke versus Walpole. Teoksessa McKendrick (Toim.): *Historical Perspectives. Studies in English Thought and Society in Honour of J.H. Plumb*. Europa Publications, London. s. 93-128.
- Skinner, Quentin (1984): The Idea of Negative Liberty: Philosophical and Historical Perspectives. Teoksessa Richard Rorty, J. Schneewind and Quentin Skinner (Toim.): *Philosophy in History*. Cambridge University Press, Cambridge. s. 193-221.
- Skinner, Quentin (1988a): 'Social Meaning' and the Explanation of Social Action. Teoksessa James Tully (Toim.): *Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics*. Polity Press, London. s. 79-96.
- Skinner, Quentin (1988b): Some problems in the analysis of political thought and action. Teoksessa James Tully (ed): *Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics*. Polity Press, London. s. 97-118.
- Skinner, Quentin (1988c): A Reply to my Critics. Teoksessa James Tully (Toim.): *Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics*. Polity Press, London. s. 231-288.
- Skinner, Quentin (1992): The Republican Ideal of Political Liberty. Teoksessa Gisela Bock, Quentin Skinner and Maurizio Viroli (Toim.): *Machiavelli and Republicanism*. Cambridge University Press. Cambridge, 285-30.
- Sondermann, Klaus (1993): Suomi, Suomi über alles - Nationalhymnen politisch Gelesen. Teoksessa *Paradoksi VIII. Näyttämö vailla ohjaajaa - Viimeinen Paradoksi*. Jyväskylä. s. 89-104.
- Sondermann, Klaus (1995): *O Deutschland! Oi Suomi! Vielgeliebtes Österreich! Zur politischen und gesellschaftlichen Karriere vorgestellter Wesen*. Universität Tampere, Forschungsinstitut für Sozialwissenschaften, Tampere.
- Steinmetz, Willibald (1993): *Das Sagbare und das Machbare. Zum Wandel politischer Handlungsspielräume England 1780 - 1867*. Klett-Cotta, Stuttgart.
- Stenius, Henrik (1995): *Luther i våra hjärtan och i vår ryggrad*. Seminaariesitelmä: NorFA-workshop Katekes och medborgerskap. Helsinki 28.-30.9. 1995. Julkaisematon.
- Stenius, Henrik (1996): Folkkrörelserna skapade olikartade politiska kulturer. Ilmestyy teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (Toim.): *Den finska folkrörelsen*.
- Stråth, Bo (1988): Continuity and Discontinuity in the Passing of Fronts I and II. Teoksessa Stråth (Toim.): *Democratisation in Scandinavia in Comparison*. Department of History, Gothenburg University, Gothenburg, 21-42.
- Stråth, Bo (1994): The Swedish Path to National Identity in the Nineteenth Century. Teoksessa Oystein Sorensen (Toim.): *Nordic Paths to National Identity in the Nineteenth Century*. KULTs skriftserie nr. 22. Oslo. s. 55-63.
- Summa, Hilikka (1996): Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Kari Palonen & Hilikka Summa (toim.) *Pelkkää retoriikkaa*. Vastapaino, Tampere. s. 51-83.
- Thomson, Arthur (1926): "Liberal". Några anteckningar till ordets historia. Teoksessa: *Festskrift tillägnad Theodor Hjelmqvist*. Lund.
- Tingsten, Herbert (1939): *De konservativa idéerna*. Bonniers, Stockholm.
- de Tocqueville, Alexis (1956): *Democracy in America*. New American Library. New York. (1835, 1840).
- Trägårdh, Lars (1990): Varieties of Volkish Ideologies. Sweden and Germany 1848-1933. Teoksessa Bo Stråth (Toim.): *Language and the Construction of Class Identities*. Department of History, Gothenburg University, Gothenburg. s. 25-54.
- Vierhaus, Rudolf (1982a): Konservativ, Konservatismus. Teoksessa Otto von Brunner, Werner Conze, Reinhart Koselleck (Toim.): *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Band 3. Klett-Cotta, Stuttgart. s. 531-565.
- Vierhaus, Rudolf (1982b): Liberalismus. Teoksessa Otto von Brunner, Werner Conze, Reinhart Koselleck (Toim.): *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Band 3. Klett-Cotta, Stuttgart. s. 741-785.
- Viroli, Maurizio (1995): *For Love of Country. An Essay on Patriotism and Nationalism*. Clarendon Press, Oxford.
- Walzer, Michael (1989): Citizenship. Teoksessa Terence Ball et al. (Toim.): *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge University Press, Cambridge. s. 211-219.